

ὅποιοι ἀγνοοῦν ἢ δὲν ἐκτιμοῦν τὴν φιλοσοφίαν, κινοῦνται σκεπτόμενοι ἐντὸς ἐνὸς κλίματος στοιχειωδῶς φιλοσοφικῆς ἐρωτήσεως. Διὰ τοῦ γεγονότος καὶ μόνον, ὅτι κατακρίνουν, ἀπορρίπτουν καὶ διορθώνουν τὴν σκέψιν ἐκείνην, ἢ ὅποια ἀναπτύσσει μεθοδικῶς τὴν ἐρώτησιν αὐτήν, ἀποδεικνύουν ὅτι συνέχονται ὑπὸ τῆς ἰδίας μεταφυσικῆς ἀνησυχίας· καθ' ὃν χρόνον ἀμφιδάλλουν, κρίνουν καὶ ἐκτιμοῦν, ὅτι ἐπιτελοῦν μίαν διανοητικὴν κίνησιν φιλοσοφικοῦ, ἔστι καὶ ἐν σπέρματι χαρακτῆρος.

Ἐὰν ὑπάρχη μία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ὑπευθύνως καὶ τοῦ ἀπλοϊκῶς φιλοσοφοῦντος, δὲν ὀφείλει νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὰς περισσοτέρας γνώσεις καὶ τὴν τελειότεραν ὁρολογία, ἀλλ' εἰς τὸ ἐνσυνείδητον φιλοσοφικὸν φρόνημα. Ὅτι διὰ τὸν ἐντεῦθεν τῆς ὑπευθύνου ἐρωτήσεως σκεπτόμενον εἶναι ὡς κατάφασις εἴτε ὡς ἀρνήσις, ὡς θαυμασμὸς ἢ ὡς ὑποτίμησις ἀνυπέρβλητον, παρουσιάζεται εἰς τὸν ἐμβαθύνοντα εἰς τὴν ἐρώτησιν ὡς ἔνδειξις, ἐντὸς τῆς ὁποίας τόσον περισσότερον διαφαίνεται τὸ βάθος τοῦ προβλήματος, ὅσον ἀσφαλεστέρα παρουσιάζεται ἡ λύσις, τόσον αὐστηρότερον ἀναφύεται τὸ αἶτημα τῆς αὐθυπερβάσεως, ὅσον συνεπέστερον ἀναδιπλοῦται ἡ ἐρώτησις. Ὅταν ὁ ἀπλοῦς ἄνθρωπος ἐρωτᾷ, ὑποθέτει ὅτι τὸ πρόβλημα ἴσταται ἐνώπιόν του καὶ ὅτι μὲν ὁ ἴδιος πιθανῶς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς λύσεως, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτὴν ἄλλοι εἶναι ὑπόλογοι. Ὅταν ὁ ὑπευθύνως φιλοσοφῶν διατυπώσῃ μίαν ἐρώτησιν, γνωρίζει, ὅτι δι' αὐτῆς καθίσταται ὁ ἴδιος πρόβλημα καὶ συνάμα μόνος ὑπόλογος διὰ τὴν λύσιν. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις δὲν εἶναι ἐν ἀπλοῦν ἐπερωτᾶν, μία ἐρώτησις, τὴν ὁποίαν ἀπευθύνομεν, ἀλλὰ μία ἀκρόασις ἐνὸς ἐρωτήματος, ἐν ἐρωτᾶν ἐκδλαστάνον καὶ ἀναπτυσσόμενον ἐντὸς ἐνὸς περιβάλλοντος ἐρωτᾶσθαι. Ἀνήκει εἰς τὴν μοῖραν τῆς φιλοσοφούσης σκέψεως νὰ ζῆ καλλιεργοῦσα τὸ αἶτημα τῆς αὐθυπερβάσεως, νὰ μὴ ἐρωτᾷ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ὅπου ἐπιτυγχάνει τὴν αὐτοσυνείδησιν, νὰ ὠριμάζῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ἐρωτήσεως, διὰ τῆς ὁποίας τὸ κατ' ἐξοχὴν τὴν προσφέρει εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς.

Τὸ αἶτημα τῆς αὐθυπερβάσεως ὡς παλμὸς τῆς φιλοσοφίας.

Τὸν ἐπιστήμονα, ὅπως κάποτε τὸν μάγον, θὰ φοβῆται καὶ θὰ θαυμάζη ὁ ἀμέτοχος τοῦ συντελουμένου ἔργου, διότι ἐκεῖνος μεταβάλλει εἰς πραγματικότητα τὸ κοινὸν ἰδανικόν, τὴν δέσμευσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ἐναντι τοῦ φιλοσοφοῦντος θὰ παραμένῃ πάντοτε δύσπιστος ἐλεγκτής, διότι ἡ φιλοσοφία ἀντιμάχεται τὴν ἀξίωσιν δυνάμεως, ἀποκαλύπτει τὰ ὅρια τῆς βεβαιότητος, ἐμβαθύνει τὴν ἀγνοίαν, δὲν ἐγγυᾶται, ἀντὶ γὰρ προσφέρῃ ὠρίμους καρπούς, βλέπει εἰς ὅσους τὴν ἀκολουθοῦν τὴν «γῆν τὴν ἀγαθὴν» πρὸς καλλιέργειαν ὑπερβατικῶν σπερμάτων.

Ἐπεὶ ἡ φιλοσοφία δὲν ὑποτάσσεται εἰς κατευθυνούσας τάξεις καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς προγραμματιζόμενας προσδοκίας· ἐκ τοῦ ὡς δεδομένον ἰσχύοντος οὔτε προάγεται οὔτε παραδηγεῖται εἰς τὴν ὑπερβατικὴν τῆς κίνησιν· δεικνύει τὸ αὐτοδέβαιον ὡς ἀμφίβολον, τὸ ἀναμφίβολον ὡς αἶτημα αὐθυπερβάσεως. Ἐπιστήμη, ἡ ὁποία προσαρμόζεται εἰς πολιτικὰς κατευθύνσεις, δὲν εἶναι διὰ τοῦτο κακὴ ἐπιστήμη· ὅταν ἐκπληρώσῃ προγράμματα καὶ ἐλπίδας, δὲν προδίδει τὴν φύσιν τῆς· ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τὰ μεθοδικῶς ἰσχύοντα, ἀντὶ γὰρ πλανηθῆ, γνωρίζει γὰρ ἐπεκτείνῃ τὴν ἔρευναν· ὅχι γὰρ διαμφισβητήσῃ τὸ πειραματικῶς ἀποδεικνυόμενον, ἀλλὰ γὰρ ὑπερνικήσῃ διὰ τῆς βεβαιότητος αὐτῆς τὴν ἀνυπόστατον ἀμφιβολίαν, ἔχει ὡς μεθοδικόν τῆς καθήκον.

Διὰ τὴν φιλοσοφίαν ὁμοίως, ὅπου ἀναφύεται ἡ βεβαιότης, παρουσιάζονται οἱ ὅροι διὰ μίαν νέαν ἀναχώρησιν πρὸς μίαν ὑποσχομένην περιοχὴν τοῦ λόγου, ἡ ὁποία δέχεται μόνον ὅσους ἡμποροῦν γὰρ ἀφοσιωθοῦν, ἐκείνους τοὺς ἀδεσμεύτους, ἐντὸς τῶν ὁποίων κτυπᾷ ὁ παλμὸς τῆς ὑπερβατικῆς θεωρίας. Ἐπὶ πίστεων ὁμοίως καὶ ἀγνοίας, ἀνευθύνων πράξεων καὶ ἠθελημένης ἐπισχέσεως τοῦ σκέπτεσθαι καλυπτόμενον, τὸ αἶτημα τῆς αὐθυπερβάσεως μόνις ἀκούεται ἐντὸς τοῦ θορύβου τῶν ἀντιπάλων βεβαιότητων. Ἡ φιλοσοφία ὁμοίως ἐπιβάλλει τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ πολυτίμου χάριν τοῦ ἀσυγκρίτου. Νὰ διατὶ ὀφείλει γὰρ συμμερισθῆ ὅ,τι ἐπιφυλάσσεται εἰς τὸ τόλμημα, γὰρ ὑφίσταται τὴν ὑπό-

τίμησιν καὶ τὴν μόνωσιν, νὰ ζῆ ἐντὸς μιᾶς ἀτμοσφαιρας ἐλεγ-
χούσης δυσπιστίας ὄχι μόνον ἐκ μέρους ἀμετόχων θεατῶν καὶ
ἐξ ἐπαγγέλματος κριτικῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας ὡς φορέως
τοῦ αἰτήματος τοῦ κατ' ἐξοχήν. Ἡ ἐνδόμυχος αὐτῆ δυσπιστία
εἶναι παλμὸς ἀδιαλλάκτου αὐτοκριτικῆς, ἔκφρασις τῆς συναι-
σθήσεως μιᾶς κοινῆς ὀφειλῆς, συνταύτισις τῆς προσωπικῆς μοί-
ρας πρὸς τὴν μοῖραν τῆς ἱστορίας, ζῶσα ἀπόδειξις τῆς ἐλευθε-
ρίας ὡς πυρῆνος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅσοι ἐφιλοσόφησαν ὡς ἐπιστήμονες κατὰ τῆς φιλοσοφίας.
Εἰς τὴν ἐξωθεν δυσπιστίαν συμμετέσχε πρό τινας καὶ ὁ φυ-
σικὸς ἐπιστήμων. Δυσπιστῶν ὁμῶς ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν φιλοσο-
φικῶν ἀπόψεων ἢ τῆς φιλοσοφίας καθόλου, ὁ ἐπιστήμων δὲν
ἐκπροσωπεῖ τὴν φυσικὴν, ὅπως τοῦτο ἐφαίνετο ὅτι συμβαίνει κατὰ
τὰς δύο τελευταίας ἑκατονταετηρίδας καὶ τὰς πρώτας δεκαε-
τίας τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀλλ' ἐκφράζει τὸν συγκεκριμένον ἄν-
θρωπον, τὸ μεταφυσικὸν μέγεθος τοῦ ὁποίου δὲν πληροῦται ὑπὸ
τοῦ θραύσματος τῆς ὕλης, μετὰ τῆς ὁποίας ἀναστρέφεται. Ἐπέ-
κεινα τῆς δυνατότητος ἐπιστημονικῆς πραγματεύσεως βασικά ἐ-
ρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου — ἡ οὐσία τοῦ δικαίου, τὸ νόημα τῆς
τέχνης, ἡ κατεύθυνσις τῆς ἱστορίας, αἱ ἠθικαὶ ὑποχρεώσεις, ὁ
σκοπὸς τῆς ζωῆς, τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου — ὠθοῦν τὸν ἐρ-
γάτην τῆς ἐπιστήμης πέρα τῶν δεδομένων τοῦ ἐπὶ μέρους το-
μέως τοῦ ἐπιστητοῦ, νὰ βιώσῃ ὡς ὑπεύθυνον πρόσωπον τὸ πρό-
βλημα τοῦ ἀνθρώπου ὡς μεταφυσικῆς παρουσίας, νὰ ἐγκατα-
λείψῃ πρὸς στιγμὴν τὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἀνάγκην, διὰ νὰ αὐ-
τοσυγκεντρωθῇ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ ὅταν ἀκόμη ἢ τάσις ὑποβολῆς ὑπερεπιστημονικῶν ἐρω-
τημάτων ἐκ μέρους ἐπιστημόνων παρακάμπτη τὴν φιλοσοφικὴν
αὐτοσυνείδησιν, μαρτυρεῖ ὁμῶς περὶ τῆς καθολικότητος τοῦ φι-
λοσοφεῖν, περὶ τῆς μεταφυσικῆς τάσεως τοῦ λόγου νὰ ἐρωτᾷ διὰ
τὸν λόγον τῆς παρουσίας του, νὰ δικαιουῖται ἐφ' ὅσον δημιουρ-
γεῖ αὐθυπερβαλλόμενος τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀντίφασις
λοιπὸν δὲν ἀρχίζει ἀφ' ὅτου καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐπιστήμων θὰ ἐζήτησει

νά συνδεθῆ διὰ προσωπικῆς εὐθύνης πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν, ἀλλ' ὅταν, ὑποβλέπων καὶ ἀντιστρατευόμενος τὸν φιλόσοφον, ἐπιχειρῆ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ μαθηματικά του σχήματα διὰ τῆς γλώσσης τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου, νὰ ἀποδείξῃ διὰ τῆς φιλοσοφίας, ὅτι ἡ φυσικὴ ἀπαγορεύει τὴν φιλοσοφίαν, νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀναγκαιότητα διὰ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναγκαιότητος.

Ἐν μέσῳ τῆς εἰς συνεπειᾶς ἀποφασιστικωτέρας συγχύσεως τῆς ἱστορίας. Ὁφειλομένη εἰς τὴν κατάπληξιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀπρόβλεπτα κατορθώσαντος, ὅπου ἐκδηλοῦται εἰσέτι ἡ αὐταπάτη αὐτῆ, ἐκ τῆς ὁποίας ἔθρεψεν ἡ φυσικὴ ἰδίως τοῦ περασμένου αἰῶνος τὰς φιλοσοφικὰς τῆς βλέψεις, ἐπαυξάνει τὴν σύγχρονον πνευματικὴν σύγχυσιν, ὑποθάλλει τὸ ἄγχος ἐνώπιον μιᾶς ὀριστικῆς ἐκμηδενίσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος προβλέπει τὸ τέλος του καὶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸ ἀποφύγῃ, ἐφ' ὅσον κινεῖται < μετὰ τὰ πόδια > τῆς φυσικῆς καὶ βλέπει < μετὰ τὰ μάτια > τῆς φιλοσοφίας, ἀφ' οὗ διαστρέφει τὴν ἐλευθερίαν του εἰς ἀνάγκην, προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αὐτοκατάφασίν του ὡς κατόχου τοῦ ἀναφαίρετου δικαιώματος, νὰ ζῆ «ἐλευθέρως».

Ἡ παρεξήγησις εἰς τὴν σχέσιν φυσικῆς ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας, ἡ ἀντιδικία καὶ αἱ ὕβρεις μεταξὺ των, αἱ ἀμοιβαῖαι καταχρήσεις καὶ ἡ τελικὴ ἀκατανοησία τῆς μιᾶς ὑπὸ τῆς ἄλλης, οὕτως ὥστε, ὁσάκις συνηγνῶντο, νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἡ γνωστὴ συνάντησις τοῦ τυφλοῦ πρὸς τὸν χωλόν, ὅτε ὁ πρῶτος ἐρωτᾷ τὸν δεύτερον, «πῶς τὰ πᾶτε, ἀγαπητέ μου;» καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπαντᾷ, «ὅπως βλέπετε, κύριέ μου», ἢ ἤδη ὑπὸ τοῦ *August Comte* ὑποδειχθεῖσα εἰς τὴν φιλοσοφίαν προοπτικῆ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων «νά συστηματοποιήσῃ τὸν πρακτικὸν βίον, ἀντὶ νὰ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ μᾶς προσφέρῃ ματαιίας θεωρητικὰς ἰκανοποιήσεις»¹ καὶ ἡ συνεχιζομένη ἔκτοτε ἐπιδίωξις τῆς ἐπιστημονικῆς πολιτικῆς νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν μεταφυσι-

(1) *Système de politique positive*., Paris t. I 1851, p. 59.

κὴν εἰς τὸν Μαρξισμόν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ προσπάθεια τῆς μεταφυσικῆς γὰρ παρουσιασθῆ ὡς λογικὴ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν ἀγγλοσαξωνικὸν κόσμον, ἐκφράζουσι ὅχι ἀσφαλῶς τὴν «ἐκδίκησιν» τῆς φιλοσοφίας κατὰ τῆς φυσικῆς, ἢ ὅποια ἐνόμισεν ὅτι τὴν εἶχε καταδαμάσει, οὔτε τὴν τελικὴν ἐπικράτησιν τῆς φυσικῆς ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας, ἢ ὅποια ἀπὸ τοῦ νῦν θὰ <κερδίσει τὸ ψωμί της> ὡς οἰκονόμος τῶν ἐπιστημονικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸν τραγικὸν χαρακτήρα τῆς ἐποχῆς, τὴν παραπλάνησιν τῆς φιλοσοφίας ἐκεῖ, ὅπου ἡ δύναμις ἐξαγοράζεται μὲ τὸ ἀντίτιμον τοῦ προσώπου καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ἐπιστήμης ὑφ' ὅσων τὴν τρέφουσι, διὰ τὴν ἀνάγκην ὡς παλλακίδα, τὸν θαυμασμόν διὰ τοὺς πρὸς τὸ κοσμικὸν διάστημα ἐκτοξευομένους πυραύλους καὶ παραλλήλως τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸ κόσμημα, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν σειράν του ὑπακούει εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν κατευθύνει, τὴν αὐξανομένην ἀνοησίαν τοῦ πρακτικοῦ καὶ τὴν ἐπιδίδουσαν ἀσυναρτησίαν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς χωρὶς κατευθύνει, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς τρεχούσης πλέον ἐγκληματικῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἱστορίας.

Αἱ προφητεῖαι τοῦ *Ernest Rénan* καὶ τοῦ *Jacob Burckhardt*. Ἀρχομένου τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐγράφοντο εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ ἐξῆς προφητικοὶ λόγοι: «Τὴν ἡμέραν πράγματι κατὰ τὴν ὁποίαν ὠρισμένοι προνομιούχοι τῆς σκέψεως θὰ κατεῖχον τὰ μέσα γὰρ καταστρέψουσι τὸν πλανήτην, ἢ κυριαρχία των θὰ εἶχε δημιουργηθῆ· οἱ προνομιούχοι αὐτοὶ θὰ ἐβασίλευον διὰ τῆς ἀπολύτου τρομοκρατίας, διότι θὰ ἐκράτουσι εἰς τὰ χέρια των τὴν ὑπαρξίν ὅλων· μάλιστα θὰ ἤμπορουσε γὰρ λεχθῆ, ὅτι θὰ ἦσαν σχεδὸν θεοὶ καὶ ὅτι τὸ θεολογικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὠνειρεύθη ὁ ποιητὴς διὰ τὴν πρωτόγονον ἀρχαιότητα, θὰ ἦτο πραγματικότης». ¹ Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ἐπέκεινα τοῦ Ρήγου, καθώριζε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεολογικοῦ κράτους ἕνας ἄλλος ἱστορικὸς προφήτης κατὰ τρόπον πεζότερον, ἀλλ'

(1) *Ernest Rénan*, *Dialogues et fragments philosophiques*, 1876, *Œuvres* éd. H. Psychari, Paris t. I 1947, p. 615.

ἀκριβέστερον: «Ἡ στρατιωτικὴ ζωὴ πρέπει λοιπὸν νὰ γίνῃ τὸ ὑπόδειγμα παντὸς τρόπου υπάρξεως: εἰς τὴν κρατικὴν καὶ διοικητικὴν μηχανήν, εἰς τὸ σχολικὸν καὶ ἐν γένει ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Τὸ στρατιωτικὸν κράτος πρέπει νὰ γίνῃ μεγαλοβιομήχανος» 1.

Τόσον ἢ μία, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη ὀπτασία εἶχον ὡς βάσιν τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Τὰ μέσα καταστροφῆς τοῦ πλανήτου, τὰ ὅποια θὰ παρῆγεν ἡ βιομηχανία τοῦ στρατιωτικοῦ κράτους, δὲν θὰ ἦσαν δωρεὰ τῶν «θεῶν», ἀλλ' ἐπιτεύγματα, κτήματα τῶν «προνομιούχων τῆς σκέψεως». Ποίους ἐννοεῖ ὁ γάλλος ἱστορικὸς ὡς προνομιούχους καὶ μάλιστα τῆς «σκέψεως»; Εἰς τὴν προφητικὴν του ἔξαρσιν ὁ *Rénan* παρέλειψε νὰ προσδιορίσῃ ἐγγύτερον τὴν πρόβλεψίν του, ἴσως διότι ἦτο εὐκολὸν νὰ ἐννοηθῇ, ποίους ὑπηνίστατο. Ἡ ἱστορία ὁμως ἐργάζεται διὰ τῶν λεπτομερειῶν καὶ ἐάν σήμερον ζῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκπληρώσεως τῆς προφητείας, παριστάμεθα εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ δράματος διὰ τῆς ἱστορικῆς λεπτομερείας.

Οἱ «προνομιούχοι τῆς σκέψεως» καὶ οἱ φυσικοί. Ὡς προνομιούχοι τῆς ἐποχῆς ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὅσοι ὑπηρετοῦν μίαν ἐπὶ τῆς ὑπεροχῆς βίας στηριζομένην ἀρχήν. «Ἄνθρωπος χωρὶς στολὴν δίδει σήμερον τὴν ἐντύπωσιν τοῦ <ψεύτικου>, τὸ ὅποιον δὲν ἀρμόζει πλέον εἰς τὸν καιρὸν μας» 2. Προνομιούχοι εἶναι σήμερον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι περιφέρονται ὡς σχήματα, ὅσοι δὲν ἔχουν πρόσωπον, ἀλλὰ ρυθμιζόμενον ἔργον, ὅσοι παίζουν τὸν ρόλον ἀριθμῶν καὶ παραγόντων, συντάσσονται, πολλαπλασιάζονται καὶ διαιροῦνται, δὲν γνωρίζουν οὔτε ὀφείλουν νὰ μάθουν, πρὸς τί ὑπάρχουν καὶ διατὶ πράττουν αὐτὸ καὶ ὄχι ἄλλο ἔργον, ἀλλ' ὡς εὐσυνείδητοι στρατιῶται ἐκτελοῦν, χωρὶς νὰ εἶναι ὑπόλογοι, τὴν πράξιν των, ὅτι οἱ κατὰ τὴν ἱεραρχίαν

(1) *Jacob Burckhardt*, *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, 1870, hg. v. *W. Kaegi*, Bern 1941, S. 218.

(2) *Martin Heidegger*, *Seinsverlassenheit und Irrnis* («Ernst Barlach», hg. v. *E. Vietta*, Darmstadt MCMLI, S. 11).

ἀμέσως ἀνώτεροι τοὺς διατάσσουν. Ὅσοι ὁμως διατάσσουν, φοροῦν ἐπίσης «στολήν», δηλαδή ἔχουν ἀντικαταστήσει τὸ πρόσωπόν των διὰ τοῦ κοινοῦ περιγράμματος, τὴν εὐθύνην διὰ τῆς ὑποταγῆς, τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς ἀνάγκης. Προνομιούχοι λοιπὸν «τῆς σκέψεως» εἶναι ὅσοι δὲν σκέπτονται, ἀλλ' ἐφαρμόζουν, δὲν ἔχουν σκοποὺς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὑπάρχουν, διὰ νὰ ὑπακούουν ἐξαναγκαζόμενοι. Οἱ προνομιούχοι αὐτοὶ κατέχουν καὶ χειρίζονται σήμερον τὰ μέσα νὰ καταστρέφουν τὸν πλανήτην.

Ποῖον ρόλον παίζουν οἱ φυσικοὶ ἐν προκειμένῳ; Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς, ὅτι, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ *Récan*, οἱ φυσικοὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχον γίνει «σχεδὸν θεοί»: σήμερον ὁμως τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ὑποτάσσουν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν πρόσωπον, ὅσοι διατάσσουν ἐπειδὴ βιάζονται. Οἱ φυσικοὶ λοιπὸν σήμερον ὑπηρέτουν τοὺς ἐπιταίρους θεοὺς. Ὁ ρόλος των συνίσταται εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν ἀπροσώπων καὶ τῶν βιαζομένων. Πρὸ 180 ἐτῶν γάλλοι ἐπαναστάται κατεδίκαζον εἰς θάνατον τὸν *Lavoisier* (< ἡ ἐπανάστασις δὲν χρειάζεται τὴν ἐπιστήμην! >), ἡ σύγχρονος ὁμως ἐπανάστασις τῆς ὁμοιομορφίας βλέπει εἰς τὴν φυσικὴν τὸ < δεξιὸν τῆς χερί >. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀπέδειξε καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐκβιαζούσης καὶ ἐκβιαζομένης ὁμοιομορφίας «τὸ θεμελιῶδες γεγονός, ὅτι ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποτελοῦνται ὅλα τὰ πράγματα, δὲν εἶναι παγία καὶ ἀφθορος, ἀλλ' ἀσταθής: μία ἐκρηκτικὴ ὕλη. Μὲ ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως καθόμεθα ἐπὶ ἐνὸς βαρελίου πυρίτιδος»¹. Πρὸς ἀπόδειξιν οἱ < ἐπαγγελματίαι τῆς πυρίτιδος > ἐξαναγκάζουν σήμερον τὴν φυσικὴν, νὰ τοὺς προσφέρῃ τὰ ἀπαραίτητα μέσα τῆς ἀναφλέξεως.

Εἰς τί συνίσταται τὸ γνῶρισμα τῆς ἐποχῆς. Ὅσοι ἀκόμη δὲν φοροῦν στολήν, ἀλλὰ ζοῦν τὸ ὄνειδος νὰ εἶναι διὰ τὴν ἐποχὴν μας «ψεύτικοι», νὰ ἔχουν δηλαδή ἀκόμη πρόσωπον, νὰ μὴ εἶναι σχήματα, ὑπηρέται τῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ φορεῖς ἀναντι-

(1) *M. Born, Physik im Wandel*-, ὡς ἀν. S. 204.

καταστάτου εϋθύνης, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι δικαίωμα, ἀλλὰ καθήκον, βλέπουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔγινε πρόβλημα. Τὸ κεντρικὸν γνώρισμα τῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπροβλημάτισε τὴν ὕπαρξιν του κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἐκ τῆς λύσεως ὄχι μόνον νὰ γνωρίζῃ τὴν φύσιν του, ἀλλὰ νὰ ἐξαρτᾶται ἢ ἐπὶ τῆς γῆς παρουσία του. «Χρώμασι καὶ λειότητι καὶ ἐσθῆσιν ἀπατῶσα» ἡ δημοσιογραφία τῆς ὁμοιομόρφου ἀνάγκης ἐμποδίζει τὴν συνείδησιν τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ προβληματισμοῦ αὐτοῦ. Ὅσοι ὁμῶς ἀκόμη διατηροῦν τὸ πρόσωπόν των, ὅσοι δὲν ἀνήκουν ἤδη, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν φοροῦν ἐξωτερικὴν στολήν, εἰς τὴν κατ' ἀνάγκην καταναγκάζουσαν ὁμοιομορφίαν, γνωρίζουν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πρόβλημα αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν εἶναι μόνον ὑπόθεσις ἀνθρωπιστικῆς καταρτίσεως, ἀλλ' ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἀνθρώπου.

Μέχρι σήμερον ὁ ἄνθρωπος εἶχε βιολογικὰ (πῶς θὰ ζήσῃ), θρησκευτικὰ (πῶς θὰ λυτρωθῇ), λογικὰ (πῶς θὰ σκεφθῇ), ἠθικὰ (πῶς θὰ συμπεριφερθῇ), ἐπιστημονικὰ (πῶς θὰ μεθοδεύσῃ) προβλήματα. Σήμερον ἔχει καὶ διατηρεῖ τὰ γνωστά του προβλήματα, ἐπὶ πλέον ὁμῶς εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος πρόβλημα. Ἡ πείνα, ἡ ἀμαρτία, τὸ ψεῦδος, ἡ ἀσυνέπεια, ἡ ἔρευνα, ἡ μετάθεσις συνόρων, οἱ διωγμοὶ λαῶν, ἡ κατάρρευσις τοῦ ἀποικιακοῦ συστήματος, ἡ σύγκρουσις οἰκονομικῶν ἰδεολογιῶν, τὰ ἐκ τοῦ πολέμου ζῶντα ἐπαγγέλματα, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἀδιομηχανίαι, ἡ δέσμευσις τῶν ὑπαναπτύκτων, ὁ ὑπερπληθυσμὸς, ἡ ἐπιμονὴ ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀγιασθέντων ἡθῶν ἐν μέσῳ ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι δὲν ζοῦν πλέον ἐκ τοῦ ἄρτου τοῦ παρελθόντος, εἶναι παλαιὰ καὶ νέα προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, ὅμοια πρὸς τὰς ρίζας, τοὺς κλώνους καὶ τὰ φύλλα ἐνὸς σπέρματος, τὸ ὁποῖον μόνον ὡς προβληματικὴ ἐμφάνισις βλαστάνει εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας. Ἐντὸς τοῦ σπέρματος ἔχει ὁμῶς εἰσχωρήσει σήμερον ὁ ἴδὸς τῆς ἀνάγκης.

Λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ διαμάχη φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας δὲν ἀποτελεῖ πλέον τὸ ἐπίκεντρον τῶν δονήσεων τοῦ καιροῦ.

Ἀνάγκη λέγεται τὸ ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας, ἐλευθερία εἶναι ὁ πυρῆν τοῦ μεταφυσικοῦ ὄντος ἀνθρώπου. Ἡ κρίσις τοῦ ἀνθρώπου σήμερον εἶναι ἡ κρίσις τοῦ πυρῆνος του. Εἰς τὴν κρίσιν αὐτὴν συντείνει διὰ τῆς τεχνικῆς βάσεως, τὴν ὁποίαν προσφέρει εἰς τὴν πολιτικὴν *libido dominandi* καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν ἀνθρώπον, ὅτι θὰ ἀνέπτυσσεν εἰς ὀλὴν του τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν δημιουργὸν του δύναμιν καὶ θὰ τοῦ ἐδίδεν, ὅτι τοῦ ἠργεῖτο ἡ φιλοσοφία, ἐφ' ὅσον ἐκείνη ἀπαιτεῖ, ἀντὶ γὰρ χορηγῆ, ὅτι κατ' οὐσίαν χρειάζεται ὁ ἀνθρώπος. Ἡ ἀντίθεσις φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας ἐφάνη ὅτι συμβολίζει ὀλὴν τὴν ἐσωτερικὴν ταραχὴν τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος. Ὅπως ὁ μεσαιωνικὸς ἀνθρώπος εὗρηκε τὸ σύμβολον τῆς ἐσωτερικῆς του ἐντάσεως, ὡς ἀντιδικίας Θεοῦ καὶ Διαβόλου, εἰς τὸν «Faust» καὶ διὰ τὸν ἀνθρώπον τῶν Νεωτέρων χρόνων αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ «βουλήσεως» καὶ «παραστάσεως» (*Schopenhauer*), «ψυχῆς» καὶ «πνεύματος» (*Klages*), «*libido*» καὶ «ἀπωθήσεως» (*Freud*) ἐσχηματοποίησαν τὰς μορφὰς τῆς ἐσωτερικῆς του διασπάσεως, εἰς τὴν διαμάχην μεταξὺ φυσικῆς καὶ φιλοσοφίας ἐκορυφώθη πρὸς στιγμὴν ὀλόκληρος ὁ προβληματισμὸς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Διὰ τρεῖς λόγους ὁμοῦς ἡ διαμάχη αὐτὴ ἔπαυσε γὰρ παριστᾶ τὸ ἐπίκεντρον τοῦ ἀνθρωπίνου προβλήματος εἰς τὰς ἡμέρας μας. Π ρ ῶ τ ο γ : Ὅσον μεγαλυτέραν σημασίαν εἶχον τὰ ἀποτελέσματα τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν, τόσον ἐνετεινέτο ἡ ἀπήχησις των ἐπὶ τοῦ τρόπου ζωῆς· τόσον περισσότερον ἐνδιέφερον τὸ κράτος· τόσον αὐστηρότερον ἐδεσμεύετο ἡ ἐλευθερία τῆς ἐρεύνης· τόσον εὐπειθέστερον ἡ ἐπιστήμη ὑπηρετεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνάγκην· τόσον βαθύτερον τὴν συγκινεῖ ἡ συναίσθησις τῆς συντελουμένης καὶ ἐπαπειλουμένης καταστροφῆς· τόσον ὀλιγώτερον ἀντιτίθεται πρὸς τὸν ἀπὸ κοινοῦ μέτοχον τοῦ κινδύνου αὐτοῦ φιλόσοφον ἀνθρώπον. Δ ε ὕ τ ε ρ ο γ : Ὅσον ἐπιτυχέστερον διηρευνῶντο αἱ ἐλάχιστοι διαστάσεις, τόσον ἐκλονίζοντο αἱ ἀρχαὶ τῆς λογικῆς· τόσον ἐμφανέστερον παρουσιάζοντο τὰ ὄρια τῆς ἐν χρήσει ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας· τόσον περισσότερον προεβάλλετο ἡ ἀ-

νάγκη ενός νέου θεωρητικοῦ πνεύματος διὰ τὴν φυσικὴν· τόσον ἐναργέστερον διεκρίνετο ἡ σημασία τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν πραγματικῶν δεδομένων: τόσον ἐπιτακτικώτερον ἐπιβάλλεται ἡ συνεργασία τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως εἰς τὸ μεθοδικὸν ἔργον τῆς ἐπιστήμης. **Τ ρ ί τ ο ν** : Ἀπρόβλεπτοι καὶ ἀπαράδλεπτοι ἐρωτήσεις, προκύπτουσαι ἐκ τῆς παρεισφρήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῶν μυχῶν τῆς φύσεως, κλονίζουσι ὁσημέραι ἐνώπιον τῶν παρόντων κινδύνων (μόλυνσις τῆς ἀτμοσφαιρας διὰ τῆς ραδιενεργείας, ἀνθρώπινα τέρατα) καὶ τῶν ἀνοιγομένων προοπτικῶν («ὁ μοναδικὸς δυνατὸς τρόπος οἰκήσεως τοῦ μέλλοντος εἶναι αἱ ὑπόγειαι πόλεις»¹) τὴν λατρευθεῖσαν καὶ λατρευομένην ἀξίαν τῆς ἐπιστημονικῆς πρόδου. Διὰ τὴν προσλάβην ἢ ἐπιστημονικὴν ἐπίτευξιν τὴν πραγματικὴν τῆς ἀξίας, δὲν εἶναι μόνον φυσικὴ ἐπιστήμη ἀναγκαία, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀπαραίτητον φρόνημα ὑπευθύνου ἐλευθερίας. Μία τοιαύτη κριτικὴ στάσις ἔναντι τοῦ ἐπιστημονικῶς δύνασθαι φαίνεται βεβαιούσα τὴν θέσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ διὰ τῆς βεβαιώσεως αὐτῆς γεφυροῦσα τὸ ἄλλοτε μεταξὺ ἐκείνης καὶ τῆς φυσικῆς ὑπάρχον χάσμα.

Τί θὰ ἐσήμαινε διὰ τὴν φυσικὴν ἢ φυγὴ τῆς φιλοσοφίας πρὸ τοῦ ἀποφασιστικοῦ. Ἡ βεβαιότης αὐτὴ εἶναι πρόσκαιρος καὶ χωρὶς σημασίαν διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ἐὰν δὲν ὠριμάζη διὰ τῆς ἀμφιβολίας ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ὑπερεκτίμησιν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἰδίως ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸ αἶτημα τοῦ φιλοσοφεῖν κατὰ τὴν παροῦσαν παγκόσμιον ὥραν. Εἰς τὴν ἱστορικὴν τῆς πορείαν ἡ φιλοσοφία ἐγνώρισε συχνὰ τὸν χλευασμὸν καὶ συχνότερον τὴν παρανόησιν, ἄλλοτε τὸ σκῆπτρον καὶ ἐπανειλημμένως τὰ χειροκροτήματα, κάποτε τὸν διωγμὸν καὶ ἐκ συστήματος τὴν συκοφαντίαν. Σήμερον ἡ φιλοσοφία ἀλλοῦ ἐκβιάζεται νὰ σχολιάσῃ τὸ πολιτικὸν σύστημα, ἀλλοῦ ἐρωτοτροπεῖ πρὸς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην, ἀλλοῦ μιμεῖται τὴν τέχνην, ἀλλοῦ ἀναδιφεῖ τὰ παρελθόντα. Ὁ κίνδυνος ὁμοῦς τῆς φιλοσοφίας

(1) *Walther Gerlach, Neue Physik und Verantwortung* (ἐπίλογος εἰς: *J. R. Oppenheimer*, ὡς ἀν. S. 112).

δέν εἶναι οὔτε ὁ περίγελως οὔτε ἡ παρεξήγησις, οὔτε ἡ ἐπικρά-
τησις οὔτε ἡ ἐπιδοκιμασία, οὔτε ἡ καταδίωξις οὔτε ἡ διαβολή,
ἀλλ' ἡ φ υ γ ἡ π ρ ὀ τ ο ὕ ἀ π ο φ α σ ι σ τ ι κ ο ὕ.
Ἔτι εἶναι σήμερον ἀποφασιστικὸν ὄχι μόνον διὰ τὸ νόημα τῆς
παρούσης ἱστορικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ τὴν ἱστο-
ρικὴν του παρουσίαν καθόλου, εἶναι ἡ δοκιμασία τοῦ πυρῆνος, ὁ
ὁποῖος τρέφει τὰ ἔργα τῆς ἱστορίας.

Ἔτι οὗτος, ἡ ἐλευθερία, τρέφει καὶ τὴν φυσικὴν ἐπι-
στήμην. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐρεῦνης ἐξαρτᾶται ὀλοὴν περισσότερον
ἐκ τοῦ φιλοσοφικοῦ φρονήματος ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ φυσικὴ
ἐπαυξάνει τὴν πολιτικὴν δύναμιν. Ὄταν ἡ φιλοσοφία λυγίσῃ,
λησιμονήσῃ, διὰ τὴν δεσμεύσῃ ὅ,τι τὴν κινεῖ, ἐφ' ὅσον τῆς ἀνοί-
γει τὴν ὑπερβατικὴν προοπτικὴν, ὅταν ἡ φιλοσοφία ἐγκαταλείψῃ
τὴν ἐλευθερίαν χάριν τῆς ἀνάγκης, θὰ ἔχη ὑπογραφή καὶ ἡ κα-
ταδίχη τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ ἀναγκά-
ζεται νὰ ταχθῇ ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας, εἴτε τὸ γνωρίζει εἴτε
τὸ ἀγνοεῖ, τάσσεται ἐναντίον τῆς ἰδικῆς της ἀποστολῆς. Σήμε-
ρον γίνεται φανερώτερον κάθε ἄλλης φορᾶς, ὅτι τὸ μέλλον τῆς
φυσικῆς ἐπιστήμης ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κατὰ πόσον ὁ ἄνθρωπος ἢ ἀ-
κρατηθῇ εἰς τὸ ἀνθρώπινον ὕψος του, ἐκ τοῦ κατὰ πόσον δηλαδὴ
ὁ ἄνθρωπος θὰ γνωρίσῃ, τί τὸν ἐξανθρωπίζει, μὲ ἄλλους λόγους
ἐκ τοῦ ἐὰν ἡ φιλοσοφία συλλάβῃ ἢ χάσῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἱστο-
ρικῆς στιγμῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας καλεῖται νὰ ἐρωτήσῃ διὰ τὸν
ἄνθρωπον.

Ἔτι κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ἐπιδράσκει εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ ἐρ-
γαστήρια δέν θὰ ἐξαφανισθῇ λοιπόν, ἐὰν ἡ ἐπιστήμη δεσμευθῇ
ἀκόμη περισσότερον, ὥστε, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἐρευνά της ἐπι-
τρέπει μίαν κακὴν χρῆσιν, νὰ ἀπαγορεύεται. Διότι, ἐὰν διὰ τῆς
ἐπαυξήσεως τῆς ἀνάγκης ἰκανοποιούντο τὰ αἰτήματα τοῦ συγ-
χρόνου κόσμου, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαγορευθῇ καὶ ἡ καλλιέργεια
ἐπὶ παραδείγματι μικροβίων, διὰ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὁποίων
ἐλέγχεται ἡ θεραπευτικὴ δύναμις τῶν φαρμάκων καὶ κατὰ τοῦτο
νὰ παραιτηθῶμεν τῆς ἱατρικῆς. Μία παρομοία ἐπέμβασις εἰς
τὸ ἔργον τῆς ἐπιστήμης θὰ ἦτο ἀνάλογος τῆς προσδοκίας, ὅτι

θὰ ἐξηφανίζετο ὁ κίνδυνος τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν ἀπηγορεύοντο τὰ ἀτομικὰ ὄπλα, ὡς ἐὰν τὰ λεγόμενα «συμβατικά» ἦσαν εὐεργετικῆς φύσεως ἢ ἡ περιορισμένη ἀκτίς δράσεώς των μᾶς καθησύχαζε μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι ναί μὲν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ μᾶς ἐκμηδενίσουν, ἀλλ' «ἡ ἀνθρωπότης» θὰ ἐπέζη, ὥστε νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐκμηδένισιν.

Ἐκούσιον κακούργημα ἢ ἐκουσία παραφροσύνη; Ἡ φυσικὴ ἀσφυκτιᾶ σήμερον εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον. Ἄλλοῦ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀναπνεύσῃ, διότι τῆς λείπει ἡ ἀπαραίτητος τεχνικὴ ἀτμοσφαῖρα· ἄλλοῦ ὀφείλει νὰ ἀναπνέῃ τὰ δηλητηριώδη ἀέρια τῆς στρατιωτικῆς σκοπιμότητος. Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς δημοσιεύσεως, ἡ κατασκοπεῖα, ἡ δωροδοκία, ἡ ἀπειλή, ἡ ἐνοχὴ καὶ τὸ ἔγκλημα ἀνήκουν σήμερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν. Μίαν διέξοδον ἐκ τῆς δυσκόλου θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν περιήλθεν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὑποδεικνύει ὁ *Dürrenmatt* εἰς τοὺς «Φυσικούς» του. Ἐὰν ἕως τῶρα καθῆκον τῆς μεγαλοφυΐας ἦτο νὰ παρουσιασθῇ εἰς ὅλην τῆς τὴν ἐπαναστατικότητα, σήμερον ἡ μεγαλοφυΐα ὀφείλει νὰ προσπαθήσῃ πάσῃ θυσίᾳ νὰ κρυφθῇ. Ἐντὶ νὰ ἐξελιχθῇ, ὁ δυνάμενος νὰ προαγάγῃ τὴν ἐπιστήμην πρέπει νὰ μείνῃ ἀνανάπτυκτος καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκλεισθῇ ἐντὸς τοῦ ψυχιατρείου, διὰ νὰ ἀποφύγῃ νὰ ἐργασθῇ κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐφθασε λοιπὸν ἡ φυσικὴ εἰς τὸ δῖλημμα: ἀκούσιον κακούργημα ἢ ἐκουσία παραφροσύνη; Ἡ ρίζα τοῦ διλήμματος αὐτοῦ ὀνομάζεται ἀ ν ά γ κ η. Ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἢ φυσικὴν παύει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας. Ὅσοι θέλουν νὰ ἀφοσιωθοῦν εἰς τὴν ὑπερήφανον αὐτὴν ἐπιστήμην, θὰ πρέπει νὰ παραδέχωνται τὴν ζωὴν καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ δουλοπαροίκου. Ἐφ' ὅσον ἡ φυσικὴ θέλει νὰ εἶναι μόνον φυσικὴ, μόνον ἐλευθέρως ἐπιστήμη, καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς νὰ ἀξίζῃ τὸ ἐπιστημονικῶς ἀνεπίληπον ὄνομά της, τὸ δῖλημμα «κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος» ἢ «ἐναντίον τῶν δυνατοτή-

των μου» φαίνεται ότι αποτελεί την μόνη διάβασιν πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸν ἐργαστήριον.

Ἐποσχομένοι τὴν ἐλευθερίαν ὑπηρέται. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐλευθερωθῇ, ἐὰν δὲν ἐλευθερωθῇ προηγουμένως ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλ' ὡς φυσικὴ, ἡ φυσικὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ διάστασις, μετὰ τῆς ὁποίας ἐργάζεται ἡ μεθοδικὴ ἔρευνα τῆς φύσεως, καλεῖται «ἀνάγκη». Ἄλλοτε ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς ἰδιότης τῆς φύσεως, σήμερον ἔχει μαθηματικὴν ὕφην. «Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη εἶναι τὸ μόνον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας του δὲν εἶναι ἐλεύθερον. Καθ' αὐτὴν ἡ ἐπιστήμη εἶναι μίᾳ ἀδυσώπητος δικτατωρία. Μόνον τρελλοὶ θὰ ἔμποροῦσαν νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἐκ τῶν νόμων τῆς»¹. Διὰ νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὴν ἀνάγκην, ἡ φυσικὴ πρέπει ὁμως νὰ εἶναι ἐλευθέρη. Αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία χρειάζεται, ἀντὶ νὰ τὴν προσφέρῃ διὰ τοῦ ἰδικοῦ τῆς ἔργου, π ρ ο ὕ π ο θ έ τ ε ι ὡς δεδομένον διὰ τὴν πραγματικὴν τῆς ἔρευνας. Τὸ δεδομένον αὐτό, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ φυσικὴ ἔρευνα ἐκφυλίζεται εἰς κακουργίαν, δὲν εἶναι ἐπιστημονικῆς φύσεως, ἀλλ' ἔχει μεταφυσικὸν νόημα. Ἡ ἐλευθερία, ὡς προϋπόθεσις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἔργον τῆς φιλοσοφίας.

Θὰ ἦτο δυνατόν ἴσως νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ χωρὶς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἐμπράγματος ἀπόδειξις τοῦ ἀντιθέτου καθιστᾷ ἀκριβῶς σήμερον καὶ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου προβληματικὴν. Ὅπου ἀπουσιάζει ἡ φιλοσοφία, δεσμεύεται ἡ ἐλευθερία. Ὅπου οἱ δεσμεύοντες ἐργάζονται ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας, τὴν ἔχουν ἐκφυλίσει. Διατηρεῖ εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ ἔνδοξον ὄνομα, ζῆ ὁμως τότε ἡ < φιλοσοφία > ἐκ τῆς προθέσεως νὰ συμπεριφέρεται ὡς ἐπιστήμη. Δὲν ἀνέχεται ὡς ἐκ τούτου τὴν

(1) *Georg F. Nicolai*, εἰς τὰς συζητήσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Φυσικῆς εἰς τὸ Ἀμβούργον (23—26 Ἰουλίου 1953, «*Science et liberté*», ὡς ἀν. p. 70/71).

ἀντίρρησην, διότι ἡ ἐπιστήμη < ἔχει πάντοτε δίκαιον > . Ὁ γερμανικὸς λαὸς τῶν < φιλοσόφων > τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς ἐποχῆς καὶ τὸ < φιλοσοφικὸν > σύστημα τῶν ὑπὸ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν χωρῶν εἶχε καὶ ἔχει < πάντοτε δίκαιον > .

Ἄλλ' ἡ φιλοσοφία ζῆ, δταν ὑπερβάλλῃ τὴν ἀνάγκην, δταν διανοίγῃ τὴν θεωρητικὴν προοπτικὴν τῆς αὐθυπερβάσεως, δταν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ ὑπερνικήσῃ δ,τι τὸν καθηλώνει εἰς πνευματικὴν στασιμότητα, δηλαδὴ ὄχι δταν τοῦ προσφέρῃ, ἀλλ' δταν τοῦ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐλευθερίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅσοι δουλεύουν εἰς τὴν ἀνάγκην ἐπιβάλλοντες τὴν ἀνάγκην, ὑπόσχονται ἐκ συστήματος εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐκδιάζουν, ὅτι ἀρκεῖ νὰ ὑποταχθοῦν, διὰ νὰ λάβουν ὡς ἐπιβράβεισιν τὴν ἐλευθερίαν. Δηλαδὴ ἡ ἐλευθερία χρησιμοποιεῖται ὡς ὄνομα, διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν δι' ὁ,τιδήποτε ἀναγκαίαν δουλείαν. Ὅσοι ὅμως ὑπόσχονται τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀρνοῦνται. Δὲν εἶναι μεταβιβάσιμον ἀγαθόν, μία τετελεσμένη ιδιότης, ἀλλὰ μία ἐκπαιδευομένη δυνατότης ἡ ἐλευθερία. Ἐὰν ὅμως δὲν εἶναι δικαίωμα, ἀλλ' ὑποχρέωσις, ἡ ἐλευθερία οὔτε ἀγοράζεται οὔτε χαρίζεται, ἀλλ' ἐκπληροῦται, δταν ὁ ἄνθρωπος ὑπερβάλλῃ τὸν ἄνθρωπον. Ὅσοι ἀπαγορεύουν τὴν ὑπερβατικὴν κίνησιν χάριν τῆς ἐλευθερίας, ἀπατοῦν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους.

Μία σύγχρονος ἱστορικὴ ἀπαίτησις : ἡ ἐσωτερικέυσις τῆς ἀνησυχίας. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος σήμερον θέλῃ νὰ ἐλευθερωθῆ, πρέπει νὰ φιλοσοφήσῃ. Πρὸ παντὸς ἄλλου τὸ αἶτημα αὐτὸ θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι ὀφείλει νὰ ἀποκτήσῃ συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς του θέσεως. Ἱστορικῶς σήμερον ἐπείγει ἡ ἀγωγή τῶν φορέων τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπου. Ὅ,τι δηλαδὴ ἐπιβάλλει ἡ ἱστορικὴ στιγμή, εἶναι ἐν πρώτοις ἡ ἐσωτερικέυσις τῆς ἀνησυχίας, ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ ἀνθρώπου νὰ τεθῆ ὑπὸ τὸ ἐρώτημα, πῶς καὶ πρὸς τί συμμετέχει εἰς μίαν πορείαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτάχθη, χωρὶς νὰ ἐρωτηθῆ, ἀντὶ νὰ ζητῆ νὰ τὸν καθησυχάζουν αἱ ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ἐξαγοράζει ὑποδουλούμενος. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἀπαίτησις εἶναι ὅμως ἡ ἀχρονος πηγὴ τῆς φιλο-

σοφίας. Μόνον όταν αντιλαμβάνεται, ότι είναι ο ίδιος το δυσεπίλητον πρόβλημα, ο άνθρωπος φιλοσοφεί. Εκείνοι, οί οποίοι έχουν προβλήματα ήμπορούν να είναι τεχνίται, πολιτικοί ή επιστήμονες, όσοι όμως φιλοσοφούν, είναι το πρόβλημά των. Μέχρι σήμερα το φιλοσοφικόν πρόβλημα εδήλωσε μίαν προσωπικήν σχέσιν του σκεπτομένου προς μίαν «πρόχειρον» ή «μείζονα» άπορίαν. Τήν σχέσιν αυτήν ωνόμαζον οί αρχαίοι «θαυμάζειν». Ένώ όμως ή αρχή αυτή της φιλοσοφίας ήτο υπόθεσις εκείνου, ο οποίος ήτα εις θέσιν να συνάψη μίαν υπεύθυνον θεωρητικήν συνάφειαν προς το άπορούμενον, να εϋρη και να εμβαθύνη τήν άπορίαν, ή όποία μόνον εκείνον ενδιέφερεν, άλλ' ήμπορούσε κάλλιστα να αφήση τους άλλους άδιαφόρους, σήμερα παρουσιάσθη μία άπορία, ή όποία δια μίας εις όλόκληρον τήν ιστορίαν άγευ παραδείγματος άυστηρότητος ενδιαφέρει τον άνθρωπον ως οντολογικήν παρουσίαν — τον άνθρωπον εις όλην τήν παρούσαν ιστορικήν του έκτασιν.

Τήν σχέσιν του μεμονωμένου ανθρώπου προς τήν κοινήν αυτήν άπορίαν ονομάζομεν γενικώς σήμερα «άγωνίαν». Διαφέρει ή άγωνία του θαυμάζειν, διότι είναι μία αναφορά του ανθρώπου προς ό,τι άμέσως τον ενδιαφέρει, χωρίς να δίδεται εις τήν υπάρχουσαν αυτήν αναφοράν προσωπικός χαρακτήρ. Ένώ προτού «θαυμάση», ο άνθρωπος εξηκολούθει και, εάν δέν «εθαύμαζε», θα συνέχιζε να ζή άμέριμνος, ο άγωνιών άνθρωπος, έως ότου συνειδητοποιήση τήν άγωνίαν του, υπηρετεί τήν ανάγκην, ή όποία υποσχάπτει και τήν άτομικήν του και τήν κοινήν ύπαρξιν. Δέν είναι λοιπόν ο φόβος πρό του αντιπάλου ή άγωνία και το αντίπαλον όπλον ο κίνδυνος, άλλ' ο κίνδυνος είναι ή άγωνία, ή αυταπάτη, ή όποία μάς υπαγορεύει να εϋρωμεν το καταστρεπτικώτερον όπλον, το όποιον θα ενσπείρη εις τον αντίπαλον μεγαλύτερον τρόπον του ιδιικού μας. Το καταστρεφόμενον άρα καθ' υπόδειξιν της άγωνίας είναι αυτό άκριβώς, το όποιον φοβούμεθα ότι θα χάσωμεν. Η άγωνία καταγωνίζεται τήν έλευθερίαν. Δέν χρειάζεται να έλθη ο αντίπαλος, δια να χάσωμεν τήν έλευθερίαν, άλλά και μόνον ή ύπαρξίς του άρκει, δια να τον